

La « Credo »

(Kredo - simbolo dil Apostoli)

1. Historio dil simbolo.

Ta simbolo, o *rezumo dil chefa kredala veraji*, esas, propre dicite, nulo altra kam la kredo-deklaro quan la katekumeni facis kande li recevis la bapto.

Ta ekspresuro : « *simbolo dil Apostoli* » erste renkontresas en letro dal koncilo di Milano a Papo Siricius ; e ca dokumento, qua trovasas inter la letri da Santa Ambrosius, versimile redaktesis dal Santo ipsa. « Se on ne kredas la doktrino dil sacerdoti, on kredez... la simbolo dil Apostoli quan la Roman Eklezio sempre konservas pur ed integra. » (Epist. XLII, 5.)

La texto original kontenis exakte 12 punti kredenda ; la nuna kontenas 14. La du punti yena : la *komunajo dil santi* e la *vivo eterna* adjuntesis respektive kom expliki dil du punti : la *sant Eklezio katolika* e la *rezurekto dil karno*.

La nombro 12 dil kredendaji en la texto originala, genitis la legendo segun qua singlu del 12 apostoli redaktabus un kredo-punto. Ta legendo naskis versimile en Roma. L'unesma autoro qua atestas ol es Rufinus.

Irge quale esas pri la *redakto* dil « *Simbolo dil apostoli* » e pri la *dato* di olua redakto, restas ne-kontestebla ke la chefa kredendaji di ta simbolo es tam antiqua kam la apostoli. Pluse certesas ke la apostoli ipsa impozis kredo-deklaro a ti qui esis ricevonta la bapto. Ta baptala kredo-deklaro esis la kerno dil futura Romana simbolo baptal, di qua olta ja kontenas la kadro e la chefa kredo-punti.

Segun VACANT-MANGENOT.
(*Dictionnaire de Théologie catholique*,
tomo I, kolumni 1660-1680.)

2. Quon esas praktike la simbolo.

La « *Credo* » o simbolo dil apostoli es kredo-deklaro pri la chefa misterii ed altra veraji revelita da Deo per la mediaco di Iesu Kristo e dil Apostoli, e docata dal Eklezio. Ulte la simbolo dil apostoli, l'Eklezio agnoskas plur altri: ta de *Nikea*, ta de *Konstantinopolis*, ta qua nomizesas « da Santa *Atanasius* ». Tamen ta diversa formulari ne detrimentas l'uneso dil kredo, nam en ta omna simboli es enuncit la sama veraji. Existas difero nur en la vorti ed en la plu o min granda developeso dil expliki.

Bona Kristano devas savar memore la « *Credo* » e recitar ol tre ofte, sive por asertar sua kredo a Deo, sive pro ke la memoro dil misterii kredala es helpivo efikiva por marchar en la voyo dil vertuo e santeso.

3. Santa Petrus martiro.

Santa Petrus de Verona darfas nomizar la *Santo* e la *Martiro* dil simbolo. Il naskis en Verona en 1206. Uldie (il evis lore 7 od 8 yari) il esis jus retroveninta de skolo al hemo kande un de lua onkli, qua esis hereziano, volis inquestar pri quon il lernabis. La viro igis lu sidar sur sua genui, e kun karezi questionis lu quon il studiis en la skolo.

— Mea onklo, dicis la puero, me studiis la *Credo*: « Me kredas en Deo, la Patro omnopovanta, Kreinto dil cielo e dil tero, e c. »

— Ka tu savas quon ta vorti signifikas?

— Yes, mea onklo. *Kreinto dil cielo e dil tero*, signifikas ke Deo per nura vorto facis de nulo ta omna kozi. Es Lu qua facis la suno, la luno e la steli; es Lu qua grantas a ni kaloro por kreskigar planti, e pluvo por ri-freshigar li: pro to ni devas amar Lu.

Lua onklo ne lasis lu dicar pluso.

— Mea yun amiko, oportas ne kredar to omna; to ne eventis quale on dicis a tu.

Ma irge quon la onklo facis, Petrus restis ferma e perseveris tot-vive en la vera kredo. Il eniris, ankore yuna, l'ordeno di Santa Dominikus, rapide ecelis pri santeso heroal ed eloquenteso extraordinara, e konvertis grandnombra hereziani e pekozi.

Ma la Manikei odiegis lu terorigive. Li donis 40 arjenta peci a du baptisti por ke li ocidez lu. La du krimineri su embuskis sur la voyo qua duktas de Como a Milano. Kande Petrus preterpasis, un del asasineri su precipitis kontrè lu e frapis dufoye lua kapo per hakilo. La martiro abatita ne mortis quik; il trempis sua fingro en la sango qua fluis de lua vunduri e povis skribar sur la sulo la vorto *Credo*. Lore lua enemiki, furieskante, frapis lu per poniardo, e lua ammo flugis a Deo; 6 agosto 1252.

To es bel exemplo dil profund adhero quan ni devas havar al veraji kontenita en la *simbolo dil apostoli*.

4. Santa Ioanna de Chantal.

La recitado dil *Credo* esis un del devocaji maxim prizata da Santa Ioanna de Chantal. On lektas en lua biografio ke en la rurala rezideyo ube el instalis su kande el esis diveninta vidva, el lernigis la kanto dil *Credo* da ti de lua servisti qui esis dotita per bel voco, por ke li kontributez per ta kanto al soleneso dil meso parokial. Plu tarde, kande el esis reguliera, el prizis kantar la *Simbolo* mem dum la amuzo-tempi.

5. Yunulo, ka vu savas la « *Credo* »?

Uldie sioro *Cousin*, Franca filozofa e famoza profesoro en Sorbonne (1) (1792-1867) adiris sioro Duruy, ministro dil *Instruktado publika*, por konferar kun lu pri la libereso di koncienco. Me havis la fortune asistar ta konfero quan me nultempe povos obliviar. Me, kom apartenanta a generaciono tro yuna, ne havabis l'avantajo askoltar la lecionni dal eminenta filozofa. Pro to me atencis lu per mea tot okuli e tot oreli. Subite sioro *Cousin*, turnante su a me, dicis:

— Yunulo, ka vu savas memore la *Credo*?

Sioro Duruy degnis responder: « Ho! pri il, kara mastro, me garantias ke il ne obliviiis olu. »

— Me gratulas vu, dicis a me sioro *Cousin*, me gratulas vu, yun amiko... la *Credo* kontenas la chefa veraji, ed on ne povas tro sorgoze docar ol al pueri. »

On devas nultempe obliviar la *Credo*.

(MILLOT.)

(1) Universitato di Paris.

6. Oldulo qua ne konocis la « Credo ».

Kardinalo Bellarminus, kande il esis arkiepiskopo di Capua, en Italia, kustumis asemblar pueri en sua katedralo ed ipse explikar a li la doktrino Kristana.

Ye ul santa jovdio, inter la 12 povruli a qui la kardinalo esis lavonta la pedi, trovesis oldo preske centyara. La prelato invitis lu a recitar la simbolo dil apostoli.

— Me nultempe lerneskis ol, respondis la oldo: tote stiamozza, nulu docis ol a me ultempe.

— He quo ! dicis la kardinalo, en la urbo Kapua, dum cent yari ne mem un homo trovesis por docar a ta kompatinda Kristano la chefa punti di lua kredo ! »

E Bellarminus sorgis ke il ne mortis ante lernir la *Credo*.

7. La « Credo » che la sovaji.

Kande Kardinalo de Cheverus esis misionisto en Amerika, ye la komenco dil XIX^a yarcento, eventis ulsundie matine ke il hastoze trairis imensa foresto, fore de irga habitayo. Subite lua oreli frapesis da kanti grava e harmonioza qui venis del profundaji dil bosko. Quik il direktis su adibe e trovis tribuo de sovaji asemblita cirkum veneracinda oldulo e kore kantanta la *Credo* katolika. Il delicoze emocigesis.

Ta simpatiinda Indiani esabis olim evangeliizata, ma ne plus havis sacerdoti por celebrar meso che li ; tamen li volis restar unionit al Eklezio, memorigante la formularo dil kredo, e repetante en lia solitaraji ke anke li kredas en Deo ed en Iesu-Kristo.

8. Olu ne chanjas.

Monsinioro Bougaud skribis en *Le Christianisme et les temps présents* : « Quo ne konsumesis, rodesis, transformesis dal tempo ? Ca questionon me facis a me ipsa, sidante ulmatine sur fragmento di kolono, meze dil subluma ruinaji dil *Coliseo*. Siflado di lokomotivi atingis mea oreli e me astonesis audar tala bruisto en tala loko. Dume, laboristi di Vittorio Emanuele kavigis sub mea okuli ta sakra sulo dil martirigeyo. Yes, me dicis a me, quo ne chanjis depos 18 yarcenti ? E quo ne chanjos

ankore ? Omno dekadas cirkum la homo, e homo es mem plu efemer kam lo cetera. Permanas nur la *Credo*, per qua omno vivas ed omno povus eventuale riviveskar. »

9. La « Credo » che la koncilo di Vatikano.

Me nultempe oblivios, dicis Monsinioro Freppel, l'impreso facita sur mea anno da ta ensemblo de voci recitanta la simbolo di nia kredo dum la meso koncilal.

Yen do olu, me dicis, ta *Credo* qua repetesis dal labii di tanta generacioni ; qua arivis til ni tra 18 yarcenti di ataki e konflikti, e qua restis solide stacanta sur la ruinaji di tanta sistemi interseque krulanta ; ta *Credo* quan la apostoli recevis del boko dil Hom-Deo, quan la martiri atestis per lia sango, quan la koncili definis malgre la furio dil herezii, qua divenis la charto Deal dil hom-socii ; ta *Credo* qua recitesas ye omna hori ed en omna lingu, de *Alpi* til *Rocky Mountains* ; del dezerti Afrikan til la glaci Polal, tra cent klimati, cent populi cent kulturi diversa ; ta *Credo* quan pueri silabigas sur la genui di lia matri, quan filozofi e teologiisti meditas en studiado silencoza ; ta *Credo* de qua homi povas tempale forigar su pro superbeso od pasioni, ma a qua li balde o tarde retro-venas, pos la probesi e deceptesi dil vivo, nam olu es la maxim certa ed alta aserturo di lo vera surtere.

Yen olu, me dicis a me, ta *Credo* katolika, qua ri-trovesas identa sur la labii di 800 viri veninta de omna ter-regioni por atestar la kredo di lia Eklezii ; li recitas olu tale quale ol recitesis da lia seniori sub la vulti dil baziliko Laterana od en la palaco imperial di Nikea ; li recitas ol kore, e de extere la tota Kristanaro reperkutas al Vatikano, quaze per eko, ta sublim expresuro dil kredo e dil esperi homaral.

Ha, kara frati, kad on povas imaginar ulu plu grand en la feldo religial od etikal ?

Kad ito ne es la ne-rekuzebbla signo dil verko quan Kristo venis fondar surtere : la komuniono dil anmi en la vereso ed en la karitato ?

10. La « Credo » di Pasteur.

Pasteur esis un de ta homi qui en un foyo ĝas sua generaciono progresar per gigantala pazi en la bonfacanta penetrado dil misterii inaxiu profunda dil naturo e dil vivo. Ma ta sama regardo qua exploras la profundaji di lo infinite mikra, anke elevas su religioze vers la altaji di lo infinite granda, til ta *Infinito* ne-kreita e kreera, qua es la ciencala nomo di *Deo*.

Lor la solena kunsido en qua il aceptesis kom membro dil Akademio Franca, (28 aprilo 1882), *Pasteur* facis, sub la kupolo dil Instituto, splendida kredo-deklaro. Il facis a *Renan*, a ta sistemema negero di lo supernatura, respondo finanta per la yena vorti: « Per la nociono di lo infinita, lo supernatura jacas en la fundo dil kordii. Or la ideo di *Deo* es ul modo dil ideo di lo infinita. Tam longe kam la misterio di lo infinita sollicitos la pensado homal, templi edificesos por lua kulto, e sur la pavarado di ta templi trovesos homi genupozinta, prosterninta, sinkita en la pensado pri l'*Infinito*. »

Pasteur esis tala homo. « La kredo di *Pasteur* esis por lu ipsa lumiziyo, e lua cienco lumizis l'altri » proklamis *Iosef Bertrand*, sekretario dil *Akademio pri Cienci*, respektoze salutante ta quan il nomizis « *pia spiritalisto* ». Fakte, *Pasteur* esis ne nur « *pia spiritalisto* » ma konvinkita kredanto, qua profesis la totajo dil *Credo* Kristana e katolika. La cienci natural, pro ke oli ne povis solvar la chefa problemi dil destineso homal, sempre ri-duktilis lu konkluze a supernatura kredo, ed il ipsa dicis: « Ta qua bone studiis, retrovenas al kredo di Bretonian ruranulo. Se me mem plu bone studiabus, me havus la kredo di Bretonian (1) ruranino. »

Ta paroli esis expresuro familiara di to quon *Pasteur* proklamabis koram la *Fakullato pri Medicino*, ye la 2^a marto 1875. « Pri la chefa problemi (origino e destineso dil kozi) nur du situesi intelektal es posibl a homo: sive *kredo* a solvuro furnisita da *Deala revelo*, sive *tormenteso* di l'anmo, manifestata per silenco absoluta o per konfeso ke homo nulon povas tilfunde penetrar. »

(1) Bretonia es Franca provinco di qua la habitanti es tre religioza. Precipue la mulieri es tre devocoza.

11. La « Credo » e la Cienco.

Albert de Lapparent esis la viro eminenta quan l'*Akademio dil Cienci* en Paris elektis kom sucedanto a *Berthelot* en l'ofico di sekretario perpetua. Dum la lasta tempo di lua vivo, on pregis lu responder a la yena questiono qua duras esar tre interesiva: « Ka la kredo che ciencisto es obstaklo a lua inquesti e a ciencal deskovrado? » Ye la 15 junio 1906, il skribis respondo qua, emaninte de tala plumo, es signifkiva e mem konkluziva. « Me diletas deklorar ke mea kredo katolika, ne nur ne handikapis me irgamaniere en mea inquesti ciencal, ma anke igis me rekoliar, en la medio Kristana ube me laboris (1), intelektal e moral rifortigo e precoza kurajigi qui poveze helpis me parfacar mea ciencal entraprezo. »

Pluse, kontre ta filozofachi qui iluzione kredis aplastir nia dogmati sub la maso di lia deskovraji, il lansis lia propra konfesi pri ne-povo e ne-savo, e skribis: « Kontraste a ta negi en qui mem la nociono di hom-persono riskas esar submersat quale lo cetera, quante bon garantion esas sentar sua ciencal inquesti shirmata da konvinkaji qui impedas ta erori! Quanta avantajon esas konservar kontakto kun lo reala, e to danke a lo supernatura; salvogardar la paco tam en l'intelektlo kam en l'anmo; fine, sentar sua raciono sempre apogita sur ulo solida! To posibligas a ni marchar sekura-paze en feldi ube la moderna diletanti povas nur efektigar akrobataji meze di nubi. »

(A. de Lapparent. *Inquesto ciencal e Kredo*. Letro al direktero di la *Revue pratique d'Apologétique*. Tomo II, pag. 266, n° dil 15 junio 1906).

12. Pri me, me kredas.

La Franca poeto *Sully-Prudhomme*, (1839-1907) perdis l'ardoroza kredo qua animabis lua yuneso, e remplasigis olu da fantazaji sudicanta filozofial. Lua poeta amiko *François Coppée*, qua anke lu perdabis la kredo, ritrovis ol en maladeso qua igis lu reflektar e retrovenar a *Deo*. Dum la lasta tempo

(1) L'*Instituto katolika* di Paris, che qua il esis profesoro.

dil vivo di Sully-Prudhomme, kande ica esis malada e ja balde mortonta, Coppée, akompanata da kelka membri di l'*Akademio Franca*, facis al kompatinda poeto vizito quan *Frédéric Masson*, de l'A. F., naracas yene :

« Pos dejunir che Theuriet, ni kun Coppée e kelk amiki iris facar amikal vizito a Sully Prudhomme qua ne plus povis ekirar sua rezideyo Châtenay. Quante hororinda esis lua sufrado korpala ! On povis konjektar lo per l'angoro qua aparis sur lua nobla vizajo, per l'agiteso kontinua di lua infirma korpo, per la kontrakti lamentinda di lua pedi, per la multa pauzi ed anheli qui interruptis lua lenta parolado.

Ma lua anmo semblis mem plu mizerosa kam lua korpo. Irge quante ni esforcis enduktar en la konversado la temi qui olim tre interesis lu, lu sempre ri-komencis parolar pri la morto e lo posmorta. Il naracis quanta reponzon e quante felicigiva esperin il olim trovis en la kredo Kristana. Pose il explikis quale il livis ta kredo, e quale il de lore vagadis sur omnia dubo-voyi, ardoroze serchante lo Deala, ma ne suce-sante deskovrar irgaloke certajo kapabla satisfacar samtempe lua imaginado e lua rezono. E kande Coppée, qua til lore esforcabis gayesar por kelke ri-fortigar la malado, divenis subite grava e respondis per aserto konvinkoza : « *Pri me, me kredas,* » Sully regardis lu per sua bel okuli plena de jaluz admiro, levis sua febla manui e respondis per ta nura vorti : « Ha, Coppée, vu ne savas quante felica vu esas ! »

E kande ni esis ekirinta del domo e gardeno sen kambiir mem un vorto (tante ni esis emocigita da ta duopla tormenteso), ed atingis la *Chemin des Princes* (Princi-strado), Coppée acendis cigareto e, quaze posedeskante per vasta regardo la arbori, la flori, la ciel-azuro e la tota vivo-feliceso dil printempo, klamis la yena paroli, quale se lu durigabus la konversado kun Sully Prudhomme : « Cetere, to es multe plu simpla. »

Forsan anke por Sully Prudhomme, kande il atingis la momento dil morto-departo, *la kredo aspektis kom voyo multe plu simpla.*

(*Le Vieillard* (La Oldo), da
M^{ro} Baunard, P. 63.)

13. La brava puerino de Thaon-les-Vosges.

En 1909, plura lerno-libri uzat en skoli primara di Francia kondamnesis dal Franca episkoparo kom enemika al kredo od Eklezio katolik. De lore multa puera skolani absolute refuzis uzar ta libri e mem preferis skol-strikar kam desobediari la interdikto episkopal. En Thaon-les-Vosges, 183 puerini restis dum un tota yaro ekkluzita del skoli pro ke li refuzabis uzar la libri juste interdiktita. Ye ta dato eventis la yena fakto.

Skol-maestrino volis koaktar la puerini di sua klaso kopiar pagino de *Historio di Francia* kondamnita kom kontre-religia. Omnia skolanini refuzis exekutar l'impero. Tamen un de li komencis skribar. La maestrino joyeskis, vidante ta puero quan el kredis obedianta. Ma lua joyo, ho ve ! esis kurta. Kande la puerino livris sua kopiuro, l'instruktistino lektis sur la paper-folio ne la texto de la *Historio di Francia*, ma : *Me kredas en Deo* e la tota texto cetera dil simbolo apostolal.

La puerini qui desobediis sua maestro por restar fidel a sua kredo ekkluzesis de la skoli. Ma la nomo *ekkluzito* divenis glorio-titulo. La katoliki volis rekompensar la *ekkluziti* per l'estampado di medalii qui disdonesis ad omni. E sur la reverso di ta medalii grabesis ta vorti qui memorigas l'ago kurajoza di la puerino Thaonana : **Me kredas.**

(Ek la *jurnalo Il Momento* 1909, num. 133.)

PUNTO I.

Me kredas en Deo.

Konoco naturala pri Deo.

Ni ne intencas expozar la diversa doktrini e teorii koncernanta la konoco naturala pri Deo qua trovasas che omna homi ; ni volas nur atencigar pri du punti nekontestebila dil doktrino Kristana koncernante ta questiono.

1° « *Existas ante omnia, segun la kredo katolika, konoco naturala pri Deo tamen ke homo, ekster omnia revelado pozitiva, per la sola moyeni furnisita a lu da lua raciono, povas e devas, mem en la nuna dekadostando konsekwinta la peko di Adam, akquirar konoco certa pri la vera Deo, tale ke lu grave responsas pri ne posedar o negar olu. To es kredendajo.*

2° « *Es certe desfacila a homo abandonata a su ipsa, formacar per su nociono komplet e sen-erora pri Deo. Por to sempre bezonasas apta kulturo di la fakultati spiritala, e partikulara helpo da Deo. Tamen ul konoco elementala pri Deo es anke natural tamen ke ol developesas, de la veko di l'intelekto, spontane, facile e per quaza neceso interna qua rezultas del intelektal naturo di homo. Do, tala konoco ne es de ekstere adportata a homo. Ol esas tante inata che la naturo spiritala di homo, ke malgre omnia ekstera influi kontrea e malgre irga korupteso etikala di individui, ol ne povas esar komplet sufokata. Ta certajo es proxima a kredendajo. »*

(SCHEEBEN, *Handbuch der Katholischen Dogmatik.*)

La sequonta fakti pruvas samtempe l'existo di Deo e la vereso di la doktrino jus memorigita.

La populi di kulturo inferiora

e lia konvinkeso pri l'existo di Deo.

14. Che la Pigmei.

Esis tempo kande on audis parolar nur pri evolucio ; kande on esis preske koaktata kredar ke ni descendas de ancestro tre poka nobla : la simio ; on asertis ke la sovaji juste reprezentas la bestiala origino dil homi e superesas la bestii nur per un grado. Komprenibile, tala homi mustis ne havi irga nociono pri Deo, religio e kozi spiritala. Fakte, ton asertis homi qui ne mem vidabis ulteme la pelo di sovajo.

Ma... omnia mentii havas la gambi kurta. Nova scienco kelke plu... ciencia informis ni ke sovaji mem maxim nesavanta, serioz observero povas konstatar ideo tre vivaca di Ento superega, auctoro e sinioro di omnia kozi, legifero dil homaro, pronta rekompensar ti qui obedias lua legi, e punisar ti qui violacas oli. La esplorero o misionisti qui vivis kelke longe e kelke intime inter ta mizerosa tribui nomada, sen urbi nek vilaji, sen bestio-trupi nek industrio, sen irgo de to quo semblas necesa por la konstitucio di socio, inter ta tribui qual es ta dil *Pigmei*, agnoskis ke l'ideo di Deo existas anke che li. Quala do esas la ideo di ta kurtega homi, dispersit e vagadant hike ed ibe en Sud-Afrika, en la insuli Andaman, en la peninsulo Malacca, en Filippini, Ceylon ed en Beludjistan ?

Li tre vivace kredas ke la homi es en ica mondo quale en la domo di altri ; pro to li tre sorgas ne uzar sen ritui preliminar, sen pregi e sakrifiki omnia kozi quin la Naturo celis de lia okuli, exemple fonti e metali.

Ma lo maxim notinda esas ke li omnia havas nociono vere klar e preciz pri Ento superega, Sinioro di omnia, qua grantis a li la tero. Pro to, singlayare, kande la sezono es riveninta, la *Pigmei* dil foresto di Gabon sakrifike ofras a Lu *Nkula-nuco* quan li kuliis del brancho maxim alta dil arbori, e quan li brulas per fairo nova, kun prego e danso.

Le Saan, qui vivas en Sud-Afrika, dicas ke en la cielo existas *Kaang* (chefo) quan li nomizas *Kue-Ahenteng* (sinioro dil universo) qua igas vivar e mortar.

La indijeni dil insularo Andaman indikas per la vorto *yubba* (peko, mal ago) la mentii, furti, adulteri ed altra kulpi qui konsideresas kom ecitanta l'iraco di *Puluga*, la Kreinto.

(*Christus*, p. J. Huby, Paris, 1912, p. 85-86.)

REZULTAJI DE PLURA STUDIUM RECENTA.

15. L'orfanulo di Sintennis. (1)

Ni omna plurfoye audis naracar la historio di Sintennis, ta rabioza ne-kredero qua acceptis en sua domo infanta orfanulo e rezolvis edukar lu sen parolar a lu ultempe pri Deo.

Il lojigis la infanto en dometo ed igis lu laborar, studiar ed amuzar, sorgante ke nul radio, mem nur febl e pal, dil ideo Deala, lumizez lua fresha mento e lua tenera kordio.

Me ne deskriptos la ceno qua eventis ye ul matino di mayo en la gardeno qua cirkondis la dometo. Sintennis, de fenestro ube il povis vidar sen videsar, perceptis l'orfano tensar la manui al suno, ed audis lu klamar lo yena: « Ho suno, quante bela tu esas! Me amas tu. Ma quante plu bela mustas esar Ta qua facis tu. Se tu Lu vidas, dicez a Lu ke me amas Lu, e portez a Lu mea kiso. »

L'ideo di Deo esis spontane spricinta de l'anmo inocenta. La ne-kredero astonesis e questionis la puero. Ica respondis: « Me questionis me: ta suno, qua facis ol? Vu, forsan? No, ne vu. Do muste existas ulu qua facis la suno. A Lu me sendas la kiso de mea kordio. »

La epizodo es bel ed emocigiva, ma forsan ol es kazo unik ed eceptal? Un hirundo — dicas proverbo — ne facas printempo.

Nu, tote ne! Esas mult altra hirundi. Mult altra kazi simila observesis ed exploresis en Germania, Anglia e Usa. E ta

(1) Ek *Rivista del Clero*, n° 2, 1920, Milano.

ciencal explori es tante plu fidinda ke oli facesis kun rigoroza metodo da sen-prejudika ciencisti qui, pro lia kulturo intelektal, preferē tendencis a skeptikeso.

Famoz e ciencias Franca Jezuito, P° de la Vaissière, raportis pri ta rezultaji en libro recenta (*Psychologie pédagogique*, Paris, Beauchesne 1916, p. 196 e seq.)

16. Che surd-muti.

La famoz Amerikan psikologo e filozofa *William James* naracas en sua libro: *Thought before language* (penso ante parolo) la atesto ricevita de subjekto quan il longe studiabis.

Surd-muto nome d'Estrella, esante edukita e povante su expresar, explikas a James quale il abutis a konvinkar su ipse ke la suno, la lumo, la steli es guvernata da grand homo rezidanta dop la monti. La spektajo dil universo produktabis en lua anmo l'ideo di Ento superega, sen ke ulu docabis ad il irgo pri to.

Anke *Porter* en sua libro: *Is thought possible without language* (ka penso es posibla sen parolo) raportas pri altru nome Ballard qua, ante irar al skolo di surd-muti, ante lernar ed artikular irga parolo, questionis su kontinue quale la mondo recevis l'existo. « Kande me evis 9 yari, explikas Ballard, ta questiono su klare prizentis a mea spirito. La regulozeso dil astr-irado igis me pensar pri povo qua guvernas ol, e mea intelekto quik konvinkesis kande on docis a me l'existo di Deo. Kande me vidis disipesar la tenebro dil questiono pri l'origino dil universo, me esis quaze transportat en mondo di lumo, e me sentis me divenar quaze nova homo. »

Ni facez remarko. (De la Vaissière, op. cit, p. 198). James e Porter studiis la surd-muti sen ul intenco explorar che li l'origino dil religial ideo, ma de vid-punto plu ampla. Li havis kom skopo (lo indikesas dal tituli ipsa di lia libri) explorar la questiono di l'existo dil penso ante e sen la parolo, questiono tre importanta por la psikologio. E dum tal esploro li trovis, che la surd-muti inquestata, infantal memoraji koncernanta l'ideo di Ento superega. Ta ideon nulu docabis a li. Ma lia novica raciono ipse deduktabis ol per simpl e spontana rezono de l'existo dil mondo e del beleso dil cielo.

17. La unesma rani.

Esas experimenti multe plu notinda kam la personal atesti jus mencionita.

Bergen, en sua *Notes on the theological development of a child* (noti pri teologial developeso di puero) naracas kazo qua similesas a ta di Sintennis.

Gepatri ne-kredera eskartabis de sua infanto irg influo qua povabus produktar che lu religial ideo. Li presorgabis diligente e minucioze ke lu audez nultempe irgo pri Deo.

La puero evante 7 yari, kurioza quale omna pueri, questionis sua patro :

— Patro, de ube venis la unesma rani ?

-- Li venis de ovi.

— Ma no ! me questionas de ube venis l'unesima rano, kande ne ja existis rano por ovifar.

Tafoye, la patro kurtigis la konversado per respondo eludema.

Evante 15 yari, ta qua kreskabis sen audar mem minim aludo a Deo, adiris uldie sua matro e dicis ad el :

— Matro, muste existas povo qua direktas la mondo material e guvernas la vivantaro. Me ne povas explikar lua naturo. Ma me imaginas lu similesanta homo superega e bonfacema. Me ne povas ne pensar pri to, e me volas explorar ta penso dum mea tota vivo.

DE LA VAISSIÈRE, it. p. 193.

18. Altra experimenti.

La maxim impresiv experimenti es ti qui facesis che surd-mut-blindi. Me raportos pri oli tote simple, pro ke, mea opinione, irga retorikal ornivo povus nur nocar lia natural beleso ed eloquenteso.

La desfelici qui submisesis a ta ciencal observado esis surda muta e blinda de lia nasko. Li havabis kun la mondo extera nul komuniko kapabla donar ideo religial a lia anmi. Ici esis hermetike enklozit da quaza Chinian murego. Lia koncienci similesis a kasteli ye altega muri sen ula lev-ponto. Tale ta kompatindi avancis en la vivo, enkarcerigite en absolut anmo-solitareso.

Kande la cienco proximeskis a ta *anmi enkarcerigita* (quale Arnould juste nomizas li en sua libro : *Les âmes en prison*) e sucesis penetrigar klamo, parolo, lum-radio en lia tenebroza silenco, esis maxim interesiva saveskar del surd-mut-blindi la idei e pensi qui su developabis en lia anmi til la dio di lia liberigeso.

Or la rezultaji lumoze konfirmis ti del antea experimenti.

Puerino dekyara, H. Keller, qua esis pose skribonta la historio di sua vivo (*The story of my life*) apene lernabis skribar kande el komencis questionar : « De ube me venas ? — Adube me iros pos mea morto ? »

El sucesabis komprenar per su sola ke povo superega es facinta la cielo e la tero, ed el skribe questionis quale nomesas ta povo. Lua joyo esis imensa ye l'unesima foyo kande on dicis ad el ke ta povo es Deo.

Ul admirero di Rousseau, D^{ro} Howe, konvinkita same kam lua maestro ke on devas vartar til ke la yuni evas 18 od 20 yari por inokular a li l'ideo di Deo, edukis la surd-mut-blindino, Laura Bridgman, konfidit a lu, sen parolar ad el pri kredo a Deo. Ma la yunino inferis per su ipsa l'existo di povo superhoma, quo astonegis D^{ro} Howe. (De la Vaissière, pag. 200.)

Esus posibl enumerar plu multa simil exempli, ma le mencionita suficas por ilustrar la paroli da Santa Paulus en lua epistolo al Romani : « La nevideblaji di Deo, lua eterna povo e deeso, del kreeso dil mondo evidenteskas al intelekto per lua verkaro. »

De la Vaissière, pos mencionir la exempli jus aludita, questionas su : « Kad infanti povas per su ipsa, sen irga ideo sugestita da edukero, atingar ul konoco pri Deo ? » E il respondas : « Yes, la exempli di Ballard, d'Estrella, Keller, L. Bridgman, e. c. pravas lo evidente. Punto mem plu evidenta es la facileso kun qua infanto povas aquirar nociono di Deo en la senco filozofial di ta vorto, to es : kom kauzo prima, sajeso infinita, rekompensero e punisero... Anke es evidenta ke ofte pueri es tre kapabla recevar docado religial exakt e preciz. (P. 204.)

19. Alexandre Dumas.

Un del maxim bel repliki facit a ti qui negas Deo, es certe ta quan Alexandre Dumas (patro) lansis en meza pektoro a generalo ne-kredera.

Fine di dineo che richega bankisto, la repastanti interdiktis pri l'existo di Deo.

— Nu, siori, dicis la generalo, quale ni povas ankore ye nia epoko okupar ni pri tala bagateli? Pri me, me tote ne povas imaginar ta ento misterioza, qua nomizesas *Bon Deo*.

— Generalo, replikis Alexandre Dumas, me havas che me du hundi, du simii ed un papagayo qui opinionas totsame kam vu.

VILLEMESANT : *Mémoires d'un journaliste*, tome II, p. 286.

KATEKIZALA EXEMPLI

La « Credo »

(Kredo-simbolo dil Apostoli)

Existo di Deo

(PRUVI)

Remarko preliminar. — Ni ne konocas Deo direte. Pro to, bezonesas demonstrar lua existo. Ma ta demonstro es tante facil e klar ke omna homi facas ol quaze spontane, e per ol aquiras plen e solid certeso pri l'existo di Deo. Do, demonstri facita en maniero ciencal e filozofial ne produktas l'unesma certeso pri l'existo di Deo, ma nur plufermigas e pluklarigas ta certeso ja existanta en mento.

La exempli mencionota lumizos la yena punti :

- A. — Quale homi sive ordinara sive ciencista trovas en la mondo prui di l'existo di Deo ?
- B. — Qui negas l'existo di Deo, e pro qua motivi li es negeri ?
- C. — Quale la lego etikal postulas l'existo di Deo ?
- D. — Pro quo homi retrovenas al ideo di Deo ye la instanti serioz e grav di lia vivo ?

I. — La prui di l'existo di Deo en lia formo maxim populara :

la existo, la ordino, la movado dil mondo.

20. Cicero e la kreitaro.

Kande vi spektas domego, dicis Cicero, mem se vi ne vidas nek konocas olua arkitekto, ka vi pro to supozas ke olu esis konstruktata da musu e vizeli ?

Quale vi povas kredar serioze ke tanta splendideso, tanta harmonio dil astri, e l'vasta maro e l'tero e l'cetera admirindaji dil mondo es nur rezultajo de hazardo ?

Se ulu povus kredar ke ta omno efektigesis hazarde, pro quo lu ne asertus ke de multa literi hazarde disjetita povus rezultar la *Anali da Ennius* ?

21. La petro-taliisto de Saint-Point.

Lamartine uldie questionis petro-taliisto : « Se vu nultempe frequentis skolo nek katekismo, nek lektis irgo en libri qui traktas pri Deo, quale vu povas savar mem nur ke Deo existas ? »

La taliisto respondis : « Ha, sioro, unesme nia matro savigis lo da ni. Ma mem se mea matro dicabus a me nulo pri Lu, mem se me audabus nulo pri Lu dum mea labor-turo en Francia, kad en omno qua cirkondas ni, ne es katekismo qua docas pri Deo la okuli ed anmi di la maxim ne-savanta ? Kad es necesa ke lua nomo esez skribita per alfabet-literi ? Ka lua ideo ne penetras en nia okuli kun l'unesma lum-radio, en nia mento per lua unesma reflekto, ed en nia kordio kun lua unesma pulso ? *Me ne savas quale la cetera homi standas pri ta punto, ma pri me, sioro, me ne povas vidar — me ne dicas stelo — ma nur formiko, arbor-folio, sablo-grano sen questionar oli : « Qua facis vi ? »*

— E li respondas : « To es Deo ! »

— Tre certe, sioro. Ta kozi ne povas facar su ipsa, nam ante facar irgo, oportas existar, ka ne ? Or ta kozi, anke ke li facesis, ne existis. Do li ne povis facar su ipsa. Ta rezono ne es komplikita. »

(LAMARTINE, *Le Tailleur de Saint-Point*, Paris, Hachette.)

22. Brücker e la yuri dil laboristo.

Ico eventis en 1848, kelka semani pos la sangoza sedicio di junio, en Francia.

Brücker, Kristan'tribono tante famoza che l'populo, esis diskursonta en la kirko di Saint Laurent (ta laik ed extraordinar misionisto obtenabis la yuro eceptala diskursar en kirki, ne del katedro, ma del benko presbiterial).

L'anunco di ta diskurso, en quartero ube l'sedicio apene vinkita esis ankore fremisanta meze dil fumanta ruinaji, atraktis aden la kirko enorma turbo, konsistanta grandaparte

ek laboristi qui partoprenabis la kombati di l'antea dii e ne ja esis kalmigita.

Ye l'kloko indikita, Brücker staceskas meze di ta homamaso agitata, e per voco tondratra qua dominacas la tumulto lansas la yena frazo :

« On ne egardas la yuri dil laboristo. »

Brücker durigas :

« On facas nul homajo al laboristo, on ne respektas lu !

« Ti qui preteriras la laboristo ne inklinesas a lu, ne salutas lu, ne mem degnas regardar lu ; on desprizas lu, on insultas lu.

« Tal ago-maniero indignigas me til funde dil kordio.

« Tamen, kande me examenas exemple ica kirko, en qua me parolas a vi, me trovas omnaloke efekti dil genio di laboristo. Ka ne laboristi konstruktis ye plu kam 100 pedi super la sulo ta vulto admirinda qua igas pensar pri la cielo ? Ka ne laboristi pozis e cementizis ta petri por formacar ek oli ta pilastri, koloni, kontraforti e muri tante solid e harmonioza ?

« Ka ne laboristi habile skultis e parlaboris ta eleganta kapiteli ornita per tante bel petra flori ed animali ? Ka ne laboristi cizelis la kandelabri di ta altaro e la tabernaklo ipsa ube habitas la velizita majesto di Deo ?

« Ka ne laboristi masonis, karpentis, menuzis, gisis, forjis, tapetizis omna parti ed ornivi di ca kirko ? Ka ne laboristo es l'autoro di ca omna maestroverki ?

« Malgre to, on ne egardas la yuri dil laboristo !

« Or, saveskez ke en l'universo existas nur un laboristo ;

« Un laboristo qua sola es vere digna de ta bel nomo ; un laboristo qua kreis la cetera laboristi omna ;

« E ta laboristo, to es Deo !

« Esas Lu qua, kom omnopovant arkitekto extensis la cielvulto ; esas Lu qua harmonioze dispozis la steli en l'imensa spaco ; esas Lu, injeniore eterna, qua trasis voyi al astri ed igis li parkurar ta voyi kun nefaliiva regulozeso.

« Esas Lu, ne-imitebla skultisto, qua cizelis l'astri e taliis nia tera planeto quale lapido ; esas Lu qua modlis la hom-korpo, ta statuo tante perfekte bela di qua la regardi direktesas al cielo.

« Esas Lu, ne-egalebla piktisto, qua beligis la tero per tanta diverseso di kolori.

« Esas Lu qua masonis, karpentis, menuzis, gisis, forjis, texis, tapetizis omna parti dil universo.

Un del maxim bel repliki facit a ti qui negas Deo, es certe ta quan Alexandre Dumas (patro) lansis en meza pektoro a generalo ne-kredera.

Fine di dineo che richega bankisto, la repastanti interduskutis pri l'existo di Deo.

— Nu, siori, dicis la generalo, quale ni povas ankore ye nia epoko okupar ni pri tala bagateli? Pri me, me tote ne povas imaginar ta ento misterioza, qua nomizesas *Bon Deo*.

— Generalo, replikis Alexandre Dumas, me havas che me du hundi, du simii ed un papagayo qui opinionas totsame kam vu.

VILLEMESANT : *Mémoires d'un journaliste*, tome II, p. 286.

KATEKIZALA EXEMPLI

La « Credo »

(Kredo-simbolo dil Apostoli)

Existo di Deo

(PRUVI)

Remarko preliminar. — *Ni ne konocas Deo direte. Pro to, bezonesas demonstrar lua existo. Ma ta demonstro es tante facil e klar ke omna homi facas ol quaze spontane, e per ol aquiras plen e solid certeso pri l'existo di Deo. Do, demonstri facita en maniero ciencal e filozofial ne produktas l'unisma certeso pri l'existo di Deo, ma nur plufermigas e pluklarigas ta certeso ja existanta en mento.*

La exempli mencionota lumizos la yena punti :

- A. — Quale homi sive ordinara sive ciencista trovas en la mondo prui di l'existo di Deo ?
- B. — Qui negas l'existo di Deo, e pro qua motivi li es negeri ?
- C. — Quale la lego etikal postulas l'existo di Deo ?
- D. — Pro quo homi retrovenas al ideo di Deo ye la instanti serioz e grav di lia vivo ?

I. — **La prui di l'existo di Deo en lia formo maxim populara :
la existo, la ordino, la movado dil mondo.**

20. Cicero e la kreitaro.

Kande vi spektas domego, dicis Cicero, mem se vi ne vidas nek konocas olua arkitekto, ka vi pro to supozas ke olu esis konstruktata da musu e vizeli ?

Quale vi povas kredar serioze ke tanta splendideso, tanta harmonio dil astri, e l'vasta maro e l'tero e l'cetera admirindaji dil mondo es nur rezultajo de hazardo ?

Se ulu povus kredar ke ta omno efektigesis hazarde, pro quo lu ne asertus ke de multa literi hazarde disjetita povus rezultar la *Anali da Ennius* ?

21. La petro-taliisto de Saint-Point.

Lamartine uldie questionis petro-taliisto : « Se vu nultempe frequentis skolo nek katekismo, nek lektis irgo en libri qui traktas pri Deo, quale vu povas savar mem nur ke Deo existas ? »

La taliisto respondis : « Ha, sioro, unesme nia matro savigis lo da ni. Ma mem se mea matro dicabus a me nulo pri Lu, mem se me audabus nulo pri Lu dum mea labor-turo en Francia, kad en omno qua cirkondas ni, ne es katekismo qua docas pri Deo la okuli ed anmi di la maxim ne-savanta ? Kad es necesa ke lua nomo esez skribita per alfabet-literi ? Ka lua ideo ne penetras en nia okuli kun l'unesma lum-radio, en nia mento per lua unesma reflektio, ed en nia kordio kun lua unesma pulso ? *Me ne savas quale la cetera homi standas pri ta punto, ma pri me, sioro, me ne povas vidar — me ne dicas stelo — ma nur formiko, arbor-folio, sablo-grano sen questionar oli : « Qua facis vi ? »*

— E li respondas : « To es Deo ! »

— Tre certe, sioro. Ta kozi ne povas facar su ipsa, nam ante facar irgo, oportas existar, ka ne ? Or ta kozi, anke ke li facesis, ne existis. Do li ne povis facar su ipsa. Ta rezono ne es komplikita. »

(LAMARTINE, *Le Tailleur de Saint-Point*, Paris, Hachette.)

22. Brücker e la yuri dil laboristo.

Ico eventis en 1848, kelka semani pos la sangoza sedicio di junio, en Francia.

Brücker, Kristan'tribono tante famoza che l'populo, esis diskursonta en la kirko di Saint Laurent (ta laik ed extraordinar misionisto obtenabis la yuro eceptala diskursar en kirki, ne del katedro, ma del benko presbiterial).

L'anunco di ta diskurso, en quartero ube l'sedicio apene vinkita esis ankore fremisanta meze dil fumanta ruinaji, atraktis aden la kirko enorma turbo, konsistanta grandaparte

ek laboristi qui partoprenabis la kombati di l'antea dii e ne ja esis kalmigita.

Ye l'kloko indikita, Brücker staceskas meze di ta hom-amaso agitata, e per voco tondratra qua dominacas la tumulto lansas la yena frazo :

« On ne egardas la yuri dil laboristo. »

Brücker durigas :

« On facas nul homajo al laboristo, on ne respektas lu !

« Ti qui preteriras la laboristo ne inklinesas a lu, ne salutas lu, ne mem degnas regardar lu ; on desprizas lu, on insultas lu.

« Tal ago-maniero indignigas me til funde dil kordio.

« Tamen, kande me examenas exemple ica kirko, en qua me parolas a vi, me trovas omnaloke efekti dil genio di laboristo. Ka ne laboristi konstruktis ye plu kam 100 pedi super la sulo ta vulto admirinda qua igas pensar pri la cielo ? Ka ne laboristi pozis e cementizis ta petri por formacar ek oli ta pilastri, koloni, kontraforti e muri tante solid e harmonioza ?

« Ka ne laboristi habile skultis e parlaboris ta eleganta kapiteli ornita per tante bel petra flori ed animali ? Ka ne laboristi cizelis la kandelabri di ta altaro e la tabernaklo ipsa ube habitas la velizita majesto di Deo ?

« Ka ne laboristi masonis, karpentis, menuzis, gisis, forjis, tapetizis omna parti ed ornivi di ca kirko ? Ka ne laboristo es l'autoro di ca omna maestroverki ?

« Malgre to, on ne egardas la yuri dil laboristo !

« Or, saveskez ke en l'universo existas nur un laboristo ;

« Un laboristo qua sola es vere digna de ta bel nomo ; un laboristo qua kreis la cetera laboristi omna ;

« E ta laboristo, to es Deo !

« Esas Lu qua, kom omnopovant arkitekto extensis la ciel-vulto ; esas Lu qua harmonioze dispozis la steli en l'imensa spaco ; esas Lu, injeniore eterna, qua trasis voyi al astri ed igis li parkurar ta voyi kun nefaliiva regulozeso.

« Esas Lu, ne-imatebla skultisto, qua cizelis l'astri e taliis nia tera planeto quale lapido ; esas Lu qua modlis la hom-korpo, ta statuo tante perfekte bela di qua la regardi direktas al cielo.

« Esas Lu, ne-egalebla piktisto, qua beligis la tero per tanta diverseso di kolori.

« Esas Lu qua masonis, karpentis, menuzis, gisis, forjis, texitis, tapetizis omna parti dil universo.

« E me asertas ke on ne egardas la yuri di ta laboristo, di la Laboristo.

« Me jus vidis vi enirar lua domo kun blasfemo en la boko e chapelo sur la kapo.

« Vi jus pasis avan lua adorinda tabernaklo e ne salutis Lu.

« Vi jus lansis insulti e minaci.

« Me audis oli, e to indignigis me til funde di mea kordio.

« No ! no ! me lastfoye repetas lo : on ne agnoskas, on ne egardas la yuri dil Laboristo. »

Ta eloquentega paroli askoltesis atencoze tilfine. Oli restas nuntempe ankore ne min oportuna.

23. Bonaparte e la kloslo di Rueil.

Bonaparte, diveninte chef-konsulo, rezolvis itere enduktar la interruptita relati inter Francia e la Santa Sideyo, e restaurar l'Eklezio en Francia. Lua sagaca genio igabis lu komprenar ke nul autoritato politika povas esar solida se ol ne havas la religio kom fundamento. Fakte l'autoritato civila ne povas postular respekto a su ipsa se ol destruktis la respekto a Deo.

Thibaudeau, saveskinte l'projeti dil chef-konsulo, adiris lu. « Civitan konsulo, il klameskis abordante lu, ka es vera ke vu intencas negociar kun la Papo ? »

— Pro quo ne ? respondis Bonaparte. Kad ulo mala trovesas en ito ?

— Ka vu bone ponderis la afero ? replikis l'impetuoza konvencionano. Quon pensos pri to la Senato, la Legifantaro e l'Tribonaro ? Quon dicos la *kulturizita* eminentaro dil naciono, qua kredis ke omno es konkluzita ye la sacerdoti ? Quon dicos l'armeo qua helpis vu abatar la monstro di la superstico ? Kad esas por abutar a ta sam punto de qua ni departis, ke tanta sango varsesis ? No, to ne es posibla.

— To es tre posibla, replikis la chef-konsulo. La ideologiisti opinionos pri to segunvole ; ma la populo certe simpatios a me... En ica instanto, askoltez !. Yen ke la kloslo di Rueil soneskas. Ka vu audas lu, civitano Thibaudeau ? Nu ! me nulfoye audas lu sen vivace emoceskar. Ol memorigas da me la *Angelus* di mea nasko-lando, mea unesma komunio, la

diversa solenaji religial. Ka vu ne kredas ke l'populo mem plu multe kam me ipsa prizas ta omno ?

« Cetere, civitano Thibaudeau, levez la okuli, regardez adsupre. Qua extensis super nia kapi ta blua paviliono ? Qua lansis en la spaco ta lumoza korpegi ? Qua igis li movadar tante reguloze ? Nur Deo povis facar ta organizuro. Se Deo existas, kulto religial es necesa. Or la kulto katolik es, mea-opinione, la maxim ecelanta. »

24. Pro ke me ne es stulto.

Sioro de Montrond, un del maxim inteligenta viri del XIX^a yarcento, tamen nule suciabis pri religio dum lua vivo. Komence dil yaro 1844, il danjeroze maladeskis, e venigis a sua lito abado Dupanloup, qua esis lore vikario generala di Paris e divenonta episkopo di Orléans. Dum l'unisma intervido, sioro Dupanloup questionis lu kad il kredas en Deo e volis durigar l'inquesto, ma sioro de Montrond interruptis olu per ta vorti : « Yes, me kredas en Deo pro ke me ne es stulto. »

(*L'Ami de la Religion*, 4 aprilo 1844.)

25. La posh-horlojo di Fénelon.

Fénelon, ta grand e amind arkiepiskopo di Cambrai, di qua mem la despui veneracas la nomo, esis ulvespere promenanta kun puerulo pri qua lu sorgis quale patro. La horizonto esis ankore orizita dal lasta reflekti dil suno jus kushita. La tota naturo esis impregnata da kalmeso, grandeso e majesto.

La puero questionis Fénelon qua kloko esas. La prelato ek-tiris sua posh-horlojo ; ol indikis 8 kloki. « Ho ! quante bel horlojeto, Monsinioro, klamis la yun dicipulo, ka vu permisas a me examenar olu ? »

Fénelon donis ol a lu, e, vidante ke la puero konsideras ol atencoze, dicis ad ilu kun serioza mieno : « Kozo tre stranja, kara Louis, ta horlojeto fabrikis su per su ipsa.

— Per su ipsa ! repetis la puero regardante kun rideto sua maestro.

— Yes, per su sola. Voyajanto trovis ol en me ne plus savas qua dezerto. Es do certa ke ol fabrikis su tote sole.

— To es neposibla, replikis la yun Louis ; Monsinioro mokas me !

— No, yun amiko, me ne mokas tu. Quo es ne-posibl en to quon me dicis ?

— He, Monsinioro, nultempo horlojeto povus fabrikar su tote sole ?

— Pro quo do ?

— Pro ke, por aranjar tante exakte ta omna roteti dil mekanismo, postulesas ne nur inteligenteso, ma anke habileso ; poka homi sukcesas bone en ta aranjo. Pro to me ne povas kredar ke l'horlojeto fabrikis su tote sole. To es absolute neposibla.

Fénelon embracis la puero e, indikante la bel cielo brilanta super lia kapi, dicis ad ilu : « Kara Louis, quale do ni devas qualifikar ti qui asertas ke ta omna marveli facesis per su sola e ke Deo ne existas ?

— Kad es vere homi sat fol o sat maligna por asertar ito ? questionis Louis.

— Yes, karo, esas tal homi, advere poka, qui asertas lo. Kad esas homi qui lo kredas ? Con me ne audacus afirmar, pro ke lo es kontrea a nia raciono, a nia kordio, a nia instinti ed al komun sajeso. Se es evidenta ke posh-horlojo ne povas fabrikar su ipse, to es mem plu evidenta pri homi qui fabrikas la horloji. Existis unesma homo, nam omno havis komenco, e la historio dil homaro atestas universale ta komenco. Ulu muste facis l'unisma homo. E ta Ulu es ento qua facis la cetera enti, e qua ipsa facesis da nulu. Lu nomesas Deo. Lu es infinita, nam nulo limitizas lua realajo ; Lu es eterna, to es infinita pri duro, sen komenco nek fino ; Lu es omnopovanta, infinite yusta, bona, santa, perfekt ed infinit en lua omna qualesi. Lu es nevideble en omna loki, e nulu povas sondar lua marveli. En Lu ni vivas, movas ed existas. Lu es nia prima principio e nia lasta skopo ; e la feliceso tam en ica kam en l'altra mondo, konsistas en konocar, servar ed amar Lu. »

Tal esis la bel leciono quan la famoz arkiepiskopo di Cambrai facis a sua yun dicipulo. Anke ni recevez e profitez olu.

(Vivo di Fénelon.)

26. L'insulo dezerta.

La sam Fénelon dicis anke : « Se me renkontrus homo ne kredanta en Deo, me ne diskutus kun lu ; me nur pregus lu supozar ke lu es pulsita da naufrajo ad insulo dezerta.

Ibe, lu trovas domo bonege konstruktita, en la domo es bel mobli, muzik-instrumenti, statui, pikturi, libri ordine rangizit en biblioteko ; tamen lu renkontras nul homo.

Ka lu povas kredar ke ta omno : domo, mobli, libri produktesis ed ordinesis hazarde, sen la hom-laboro ? . . .

E la mondo, di qua l'ordino e harmonio es infinite plu admirinda, povus esar produkturo di nura hazardo ?

27. Muzeo de pikturi.

Uldie sioro *Thiers*, l'unisma prezidero dil triesma Franca Republiko, dicis a Monsinior *Dupanloup*, famoz episkopo di Orléans :

— Ne nur me kredas ye Deo, ma me ne pov explikar a me l'existo di ateisti. Ka ne trovesas evidenta kalkulo en la funcionado dil mondo ? Do existas kalkulero superega ! . . . Ma Deo es ne nur grand e potenta ; Lu es bon. Videz, Monsinior, il adjuntis prenante graburo en la manui, videz quante bel kozo es graburo ! . . . Tamen ad ol mankas ulo : koloro. Nu, Deo povabus organizar la mondo kom kolekturo de graburi : Lu aranjis ol kom muzeo de pikturi.

28. Sub « katalpa ».

Sioro Jérôme, naracas Louis Veuillot, komencis laboro tediva, desfacila, timegata : il aranjis sua kofro. Il penis e sudorifis quale kustume en ta harda okupeso, ed anke segunkustume faliis en la rezultajo. Ne-posibla lokizar la objekti en lia faki sen krumplar li ; ne-posibla plenigar la vakuaji e ri-pozar en ta maledikata kofro omno quon il tamen ektirabis de ol . . . Tandem, pos multisim (1) probi e longisim esforcis, Jérôme sucesis plenigar e klozar la kesto, e iris repozar en la gardeno.

Dumvoje, il pasis sub « katalpa » arbusto adportita del tropik-landi, remarkinda pro lua larja folii e, ye la printempo,

(1) Me probe uzas la superlativo *isim*, qua es sat internaciona e semblas a me belsona.

pro lua bel blanka floregi purpure puntizita. Esis autuno; Jérôme perceptis un del etuyi en qui la semino di ta planto kontenesas. Il deprenis ed apertis ol e, pos examenir olua internajo, reflektis pri l'arto kun qua ta grani alizit esis amasigit e dispozit en l'etuyo ankore verda: singla havis sua celulo polsterizit per vato, ube lua tenuisim ali sorgoze estisita esis prezervat de omna krumpleso.

Nul faketo esis tro multe o tro poke plenigit, e Jérôme ne saturesis da admirar ta pakiguro, il qua per multa laboro e sudoro pri la ilua efektigabis nur *mediokra rezultajo.

Lore il komprenis ke l'manuo dil Dea Laboristo es perceptibl en la naturala verki.

29. La Schiller-poemi.

Su-dicanta liber-pensero asertis uldie koram sacerdote ke la mondo es efekto dil *hazardo*. « Ha, replikis la sacerdote, ka vu anke savas quale produktesis la verki da Schiller? Me vol explikar lo a vu. Schiller havis sur sua skrib-tablo multisim paperfolii. Mushi qui havis pedi hazarde inkizita promenadis sur la papero e de ta promonado rezultis poemi. La cienco demonstris ke Schiller nule partoprenis en lia produkto. »

Kredar ke l'Schiller-poemi produktesis hazarde e ne dal genio dil poeto, ne es plu absurda kam kredar ke l'mondo hazarde efektigesis sen l'ago dil Deal sajeso.

30. Ateisto embarasata.

Provincana yunulo esabis sendat a Paris por kompletigar lua studii. Quale tant altri, il havis la desfortuno renkontrar koruptit kompani, e lua propra pasioni kun la despia diskursi di lua kamaradi igis il obliviar la konsili di lua pia matro. Il abutis a dicar en la fundo di lua kordio, quale l'dessaajo qua mencionesas dal Profeto: « Ne es Deo! (Ps. XIII, v. 1) Deo es nura vorto! »

Pos pluryara restado en la chef-urbo, ta yunulo retrovenis en sua familio. Uldie, il invitesis che amiko qua aceptis kune multa gastis. Dum ke omni esis konversanta pri novaji, plezuri, aferi, du puerini evanta rispektive 12 e 13 yari, lektis la

sam libro, sidante en fenestr-embrazuro. La yunulo proximskis e dicis a li: « Qua romanon vi lektas tam atencoze? — Sioro, ni ne lektas romani. — Vi ne lektas romani! Qua do es ta libro? — La historio dil *populo di Deo*. — La historio dil *populo di Deo*! Vi do kredas ankore ke existas Deo? »

Astonate de tal questiono, la du puerini interregardas e redeskas. « E vu, Sioro, vivace respondis la plu evoza, vu ne kredas ye Deo? — Olim me esis kredanta; ma depos ke me habitis en Paris e studiis la filozofio me konvinkis me ke Deo es nura vorto. — Pri me, Sioro, me nultempe esis en Paris, nek studiis la filozofio nek la matematiko nek ta omna bel kozi quin vu savas; me savas nur mea katekismo. Tamen, pro ke vu es tante ciencoza ed asertas ke ne existas Deo, dicez a ni, me pregas, de ube venas ovo! »

La puerino enuncis ta paroli sat laute por ke el audesez da parto dil asistantaro. Kelka personi proximskis por saveskar quo questionesas, altri sequis li; sine omna gastis su asenblis apud la fenestro por asistar la konversado. « Yes, Sioro, repetis la yunino, pro ke vu asertas ke ne existas Deo, vu ya povos dicar a me de ube venas ovo? — Naiva questiono! ovo venas de hanino. — Nun, Sioro, ka vu povos dicar de ube venas hanino? — Vu lo savas tam bone ham me, hanino venas de ovo. — Qua de la du existis ante l'altra? Hanino od ovo? — Me ne ja savas quon vu intencas per vua ovi e hanini; tamen hanino existis ante ovo. — Do existis hanino ne veninta de ovo? — Exkuzez mea distrakteso, to es ovo qua existis ante hanino. — Do existis ovo ne veninta de hanino? Respondez, me pregas. — Ha!.. tamen... komprennez... — Me komprenas ke vu ne savas kad ovo existis ante hanino, od hanino ante ovo. — Nu, me decide asertas ke hanino aparis ante ovo. — Existis do hanino qua ne venabis de ovo. Nun, dicez a me qua kreis ta unesma hanino de qua decendis omna hanini ed omna ovi. — Vu jokas per vua maledikat ovi e hanini; ka vu konsideras me kom pultreyogaronso? — Tote ne, Sioro, me serioze questionas vu de ube venis la matro di omna hanini ed ovi. — Ma... — Pro ke vu ne savas lo, permisez a me informar vu pri lo: Ta qua kreis l'unisma hanino — o l'unisma ovo, se vu preferas ico — es la sama qua kreis la mondo. E ta Ento nomesas Deo. Quo! Sioro; vu ne sucesas explikar sen Deo l'existo di ovo o di

hanino, e vu pretendas explikar sen Deo l'existo dil Mondo ? »

La yun ateisto ne vartis pluso ; il prenis sua chapelo e foriris, shamoza qual *foxo qua esabus kaptat da hanino.*

31. Dicaji remarkinda.

a) Uldie, Angla sciencisto, qua igabis su famoza per sua voyaji e deskovri, iris vizitar rejo Georg. Ica questionis il dum la konversado pri quon maxim bela il vidabis en lua mondo-turo. — « *La Mastron dil mondo, Sinioro* », respondis *Brancks*. Splendid e sublim respondo !

b) Povr Arabo dil dezerto, questionita pri quale il konvin-kis su ke Deo existas, respondis : « Sammaniere kam me saveskas, per traci imprimis sur la sablo, kad homo o bestio es pasinta. » Fakte, qua povus, vidante l'traci di sajeso e di povo renkontrat omnaloke en la mondo, ne klamar : « Deo pasis ibe ! Tanta marveli pov esar nur Deo-verko. »

c) AMPÈRE, la fondinto di l'elektro-dinamiko, laborante kun Ozanam, ulfoj interruptis sua laboro e klamis : « Quante grand es Deo ! Ozanam, quante grand es Deo ! »

d) HENRI BECQUEREL, qua deskovris la radio-agiveso dil korpi, livabis dum kelka tempo la religio, ma il skribis, « mea labori ipsa riduktis me a Deo. »

e) CAUCHY, famozisim matematikisto, havis kom devizo : *Deo e vereso !* Il esis fervoroza katoliko.

f) JEAN-BAPTISTE DUMAS, un del chefa maestri dil kemio, deklaris en plena Cienci-Akademio : « La Deo dil revelado es anke la Deo dil naturo. La cienco ne ocidas la kredo, e la kredo mem mine ocidas la cienco. »

g) LE VERRIER, grand astronomo, deklaris ke il vol acensar ne nur til la astri, ma til la cielo por vidar ibe Deo.

h) ARAGO, altra astronomo, konstatis kun quanta precizezo l'astri exekutas l'imperi da Deo, e adjuntis : « Omno obedias Deo !... Nur homi es desobediema. »

II. — La Kredo dil Ciencisti.

32. Voltaire e la horlojo.

On naracas ke, en la 18^a yarcento, kande despieso esis segunmoda, Voltaire esis supeanta kun kelka su-dicanta filozofi qui parolis pri Deo e negis lua existo. Voltaire restis tacanta. On questionis il pri lua opinio. Or la questiono esis apene pozita kande l'horlojo dil salono soneskis.

Voltaire sciesis da montrar ol per la fingro, dicante la du yena versi :

*Pour ma part, plus j'y pense et moins je puis songer
Que cette horloge marche et n'ait point d'horloger.*

quin me permisas a me tradukar per la yena rimajo :

Quante plue me reflektas,
Tante mine me konceptas
Ke horlojo hav existo
Sen k' existas horlojisto.

On ne savas quale replikis lua kun-gasti.

33. Kircher e l'existo di Deo.

La famoz astronomo Kircher havis amiko qua dubitis pri l'existo di Deo. Uldie kande ta amiko esis vizitonta lu, il pozis sur la tablo belisim glob-mapo dil cielo. L'amiko, apen' enirinte, remarkis la bel globo, examenis ol minucioze e questionis Kircher kad ol apartenas a lu. « No, respondis l'astronomo, la globo quan vu vidas apartenas a nulu : ol havas nul proprietero. Versimile ol hazarde venis hike, nam me ne pov explikar altramaniere olua prezenteso en ica chambro. » L'amiko kredis ke Kircher jokas, ma l'astronomo mantenis serioze sua aserto sen egardar l'objecioni facita dal ne-kredanto. Tandem ica aspektis vexita. Lore Kircher ridetis e dicis a lu malicoze : « Vu judikas absurda dicar ke hazardo adportis hike ta mikra globo ; quante plu absurd

esus asertar ke hazardo es l'autoro di ta grand e admirinda Globo quan ni habitas ? »

La vizitero tacis, ne povant objecionar irgo ad argumento tante decidigiva.

(*Le jeune Apologiste de la Religion*, pag. 25)

TILMANN PESCH. S. J.

34. La Maxim grand Injeniero.

Edison, la genioz inventinto dil fonografilo e dil cinemo, trovesis en Paris kande la turmo di Eiffel esis inaugurata, ed anke il acensis olu. La famoz inventero, invitata ad enskribar sua nomo sur l'albumo qua kontenis la signaturi dil notinda viziteri, skribis lo yena :

« A Sioro Eiffel, injeniero, kurajoza konstruktinto dil gigantal e tante original specimeno dil modern injenior-arto, saluto da viro qua extreme respektas la maxim grand injeniero de omni : la Bona Deo. — Thomas A. Edison. »

Ed il lektis laute, koram l'asistanti, la linei quin il esis jus skribinta por la glorio di Deo, okazo di Sioro Eiffel.

(*Revue pratique d'Apologétique*, tom. XIII, pag. 693.)

35. Parolo di Newton.

Newton, famoza filozofa, un del maxim extraordinara homi qui aparis en la mondo, judikis ke nul rezono es plu bel e plu konvinkiva, pri l'existo di Deo, kam ta qua lektesas en la *Dialogi* da Platon : « Vi konkluzas ke me hav anmo inteligenta pro ke vi perceptas ordino en mea paroli ed agi : konkluzez do anke del ordino qua evidentesas en ica mondo, ke existas Anmo extreme inteligenta. »

36. Il perceptis Deo omnaloke.

Volta, naske Italiano, diveninta Franco sub l'Imperio, membro dil Franca Instituto e senatano, mortis en 1827. Lua invento dil elektro-baterio apertabis ne-mezurebla horizonti al ciencal explori same kam al destino dil homaro. En 1894, kande l'urbo Como celebris la centesma aniversario di ta genioz inventuro, l'elektro quan il savabis kaptar e domestikigar, acendis sua suni en omna urbi dil mondo e igis interkomunikar omna loki dil Tero.

François Arago deskriptas a ni la grand inventero tala kam il vidis lu en Paris, « kun lua blanka hari, lua rekta posturo, lua larja fronto rugizat dal meditado, lua regardo en qua brilis samtempe penetriva inteligenteso e anmo-sereneso. »

Por situar il en lua kadro, me imaginas lu tala kam il reprezentas en pikturi : cirkondata da lua amiki del Yun Italia, inter lua elektro-aparati e Biblio apertita ye l'unesma pagino sur qua on lektas : *Fiat lux!* Avan lu stacas lua amiko *Silvio Pellico* (ta quan il nomizis sua filio, quan il konvertis), e li interkambias la yena paroli quin la poeto gratitudoze memoris en sua versi : « En tua oldeso, ho Volta, la manuo dil Providenco adduktis sur tua voyo yunulo misirinta » — « Ho vu, me dicis al oldulo, vu qua penetris plu profunde kam la ceteri en la sekretaji dil Kreinto, indikez a me la voyi qui duktas al lumo. » E la oldulo respondis a me : « Anke me esis dubitanta ; anke me serchis lo vera. La maxim granda skandalo di mea yuneso esis vidar la nuntempa maestri armizar su per la cienco kontre la religio. Pri me, nun, me perceptas Deo omnaloke. »

Mem plu explicita es lua yena deklaro, quan il facis solene e publike : « Me sempre konsideris e konsideras kom unika, vera e neeroriva nia santa Religio katolik, e me kontinue dankas Deo pro grantir a me ta kredo supernatura. Me tamen ne neglijis la moyeni por konfirmar mea kredo e dispar omna dubito, nam por to me lektis multisima libri sive enemika sive favoroz a nia kredo. Saveskinte per ta studio kompariva l'argumenti por e kontre, me deduktis de li ke nia kredo es konform al raciono homala e ke nia religio es adoptinda ed aminda por omna spirito sana e rekta. Me deziras ke ca deklaro, quan me volus konocigar da omni, nam me ne shamas pri l'Evangelio, produktez frukti omnaloke. »

(*Le Vieillard*, da BAUNARD, pag. 67.)

37. L'Angla fizikisto Faraday.

On naracas ke l'famoz Angla fizikisto Faraday, dum la lecioni quin il facis en la rejal Instituto di London, nulfoy enuncis la nomo di Deo, quankam il esis profunde religioza. Tamen uldie, per ecepto, il enuncis ta nomo, e quik movado di simpatioz aprobo su manifestis en l'asemblo. Faraday, perceptinte lo, interruptis sua leciono per ica paroli : « Me

rorsan astonis vi per mea jusa enunco dil nomo di Deo. Se ta fakto ne ja eventis til cadie, to es pro ke me es reprezentero dil cienco experimental ; saveskez tamen ke l'konoco di Deo e l'respekto a Deo penetris en mea spirito per voyi tam sekura kam ti qui duktas al veraji dil ordino fizika. »

(Ek : « *Discours de réception à l'Académie* » da PASTEUR.)

38. Homajo a Deo da famoz natur-ciencisto.

Ta famoz natur-ciencisto pri qua ni volas parolar es H. Fabre qua dum mult yari pacientissime observis la insekti e livris la frukto di sua admirinda studii en sua dek tomi di « *Souvenirs entomologiques* ». Sua sentencon : *A fimo ad excelsa* (de sterko ad altaji) il realigis astonive, elevante su en sua studii de l'infra kreuri dil animal-regno al maxim subluma veraji dil metafiziko.

Ye la 23 aprilo 1911, du profesori di Seminarii, abadi Betton e Quiot, veninte por vizitar lu, povis longe konversar kun lu e recevis respondo ad omna lia questioni. Li esis ravisata ed emocigata. Kande li proximeskis a Sioro Fabre por adiar lu, l'afabla oldulo extensis la manui, sizis lia brakii por povar plu facile staceskar del fotelo, e kun brakii interplektilit akompanis li til la solio dil domo.

Subite, il klemis plu forte la brakii dil du sacerdoti e, aludante lia sutano e lia vokeso, energioze dicis : « Vi selektis la maxim bona parto. » Pose, retenante li ankore du sekundi, il adjuntis ta lasta parolo : « La vivo es teroriganta fantasma-gorio. Tamen ol duktas ni a futuro plu bona. »

Ta futuro, la natur-ciencisto volente konceptis ol, segun la imaji familiara di lua spirito, kom komprenado plu kompleta dil granda libro ek qua lu povabis dechifrar nur kelka vorti, kom partopreno plu intima en la « officii dil naturo, » meze dil parfumi « quin la flori dulce exhalas de lia orea incenso-kupi » e dil ravisanta simfonii quin grilii, cikadi, finki, silvii e kardeli, ta « minion kor-pueri, » tresayante kantas kom pia kantiki ye l'honoro di « Ta qua donis a li voco ed ali, ye l'kinesma dio dil Genezo. (1) »

Ca lasta punto es emfazenda, nam, segun l'opiniono di ta

(1) Omna vorti pozit inter hoketi trovesas en la libri da H. Fabre.

ciencisto qua ridonis a ni « intereso pri Deo samtempe kam intereso pri naturo » on ne povas separar la verko del Verkisto sen facar maxim grosier ed odiinda paralogismo.

Un de ti qui havis la fortuno penetrar en lua intimeso dum la lasta tempo di lua vivo, naracas kun quanta pia ardoro il prenis la rurala flori quin il adportabis de sua exkursi, kun quante delikata tenereso il karezis li per sua gracila fingri e per la regardi di sua lumoz okuli. « Ta gesti e regardi expresis extrem admiro al pur e simpla verko dil naturo tal kam ol kreesis da Deo. Uldie, dicas la naracanto, me remarkis ke ta mikra marveli pruvas l'existo di Deal artista. Lore la famoza ciencisto replikis per ta profesoro quan il tantafoye facabis dum lua vivo : Me ne kredas ye Deo pro ke me vidas Lu en omna kozi ed en omna loki. — Tamen, maestro, altri ne es tam klarvidanta nek tam loyal kam vu. — Li es imbecila, replikis Fabre kun tono desprizema. » Altradie, il dicis revante al sam konversanto : « Deo es lumo. — Ka vu sempre vidas ta lumo brilar ? — No ! ol ne es brilanta, ol es dazlanta ! »

Homo qua tale inklinas su avan Deo — me vol dicar : tante rektanme e loyale — vere atingis, samtempe kam la suprajii dil homala cienco, to quo povas nomizesar « la solio dil plu alta vivo » la solio dil vivo eterna.

L'epitafio quan Fabre ipse skribis por sua tombo es splendida kredo-profeso.

QUOS PERIISE PUTAMUS PRÆMISSI SUNT ; MINIME FINIS, SED LIMEN ÆVITÆ EXCELSIORIS.	} to es }	TI QUIN NI KREDAS MORTINTA ES PREIRINTA : TOTE NE FINO, MA SOLIO DI PLU ALTA VIVO.
--	-----------	---

(*Revue pratique d'Apologétique*, tomo xxxi, pag. 257 e seq.)

III. — Sen Kredo a Deo, nul etiko es posible.

39. La skolo ateista judikata da M. Allard.

Maurice Allard, socialisto, facis la yena deklari, ye la tribuno dil Deputati-Chambro, la 20 januaro 1910 :

S^{ro} Allard. — A vi, Siori, qui havas o kredas havar filozofio, me reprochas ke vi ne aplikas via principi til la lasta konsequantajo, ke vi disimulas li en la skolo, ke vi ne asertas li sincere en la docado oficial.

Es ne-kontestebila ke vi, ocidante Deo, supresis irga etiko una ed obliga. Konfesez lo sincere !

Pri me, me lo konfesas : sen Deo, ne plus existas etiko una ed obliga ; ne mem existas ankore imperativo kategorika. Ne refujez en la nubi dil solidarismo ; prefere konfesez kun me e docez en via skoli ke ne plus existas etiko, ke existas nura interrelati homala, ed ula *modus vivendi* (vivo-maniero) che la homaro.

S^{ro} Vandame. — Kun o sen jendarmi ?

S^{ro} Allard. — Nomizez ta stando segun-arbitrie ; serchez nomo apta por karakterizar ta *modus vivendi*, ma ne plus dicez ke existas ancor etiko. Supreso di Deo es supreso di etiko.

(*Revue pratique d'Apologétique*, 1 februaro 1910.)

40. Deo e devo segun l'opiniono di Mazzini.

Deo es l'unik, ferma, eterna e neflexebla bazo di via devi e di via yuri. Supresate l'existo di suprega kauzo inteligenta, supresat es anke l'existo di suprega lego etikal obligant omna homi, e l'posibleso di progreso-lego. (Vol. xvii, p. 45.) Vi dev adorar Deo por liberigar vi del homal tiraneso e despoteso. (Vol. xviii, p. 3.)

Me parolis a vi pri devi : ...or, sen Deo, de ube venus la devo ? Sen Deo, irge quala civil sistemon vi selektas, vi ne povas trovar altra bazo kam forco blinda, brutal e tiranatra. Nul altra ekireyo ! (Vol. xviii, 30.)

Sen Deo, ne es altra dominacanto kam la FAKTO ; yes, la

fakto avan qua la materialisti sempre inklina, sive ol nomesas revoluciono, sive ol nomesas Buonaparte ; la fakto quan la materialisti alegas kom pretexto (mem cadie en Italia ed altraloke) por justifikar lia inerteso, mem kande li teoriala konkordas kun nia principi... La klamo qua sonegis en omna granda revolucioni, la klamo dil kruco-militi : « Deo lo volas ! Deo lo volas ! » yes, ta klamo sola povas chanjar la inerto ad agemi, envarsar kurajo a pavoremi, acendar entuziasmo a kalkulemi e kredo a ti qui dubitante repulsas omna homal projeto. Pruvez al homi ke l'verko di emancipo e di developo progresiva a qua vi invitas li, es volata da Deo : lore, nulu rezistos. Pruvez al homi ke la verko terala quan li dev exekutar es esence konektit kun lia posmorta vivo nemortiva : lore omna kalkuli dil horo prezenta desaparos koram l'importanteso dil futuro. Sen Deo, vi povas koaktar, ne persuadar ; vi povas viafoye esar tirani, ma ne edukeri od apostoli. « Deo lo volas ! Deo lo volas ! » tal es la klamo dil popolo, ho frati, la klamo di via popolo, la klamo nacional Italiana ! (Vol. xviii, 31 e seq.)

(Ek Giuseppe Mazzini,
studio critico di ERMANNO GRUBER, pag. 27.)

41. Quon Napoléon pensis pri la ateisti.

Napoléon dicis : « Ka vu kredas ke homo pov esar « homo » se Deo ne existas ? » Il ne dicis « Kristano », il dicis simple « homo » e il esis justa. E il adjuntis : « La sen-Dea homi !... me vidis lia agado depos 1793 ; tal homi... on ne guvernas li : on mitraliagez li. »

Uldie, doktoro Antomarchi, quan Napoléon igabis venar aden Sainte-Hélène, permisinte a su ridar pri la preparaji quin Napoléon imperabis por festo religial, l'imperiestro reprimandis lu per severisim vorti. « Vu es super tal naivaji, il adjuntis ironioze ; tamen pardonez li a me. Me ne havas la chanco esar filozofa o mediko. Me kredas en Deo, me konservas la religio di mea patri. » Kelk instanti pose, il dicis energioze : « Ka vu povas ne kredar en Deo ? Omno proklamas lua existo, e l'maxim granda genii kredis ol. »

(*Derniers moments de Napoléon.*)

42. Paroli di tren-mashinisto.

Kardinalo Mermillod, dum voyajo, esis decensinta de sua vagono en la staciono di Culoz, por promenar sur la trotuaro dum la 10 halto-minuti. Kand il proximeskis al lokomotivo, la mashinisto salutis lu.

— Vu do konocas me ? questionis la kardinalo, salutante reciproke.

— Yes. Vu bonfacis mea familio, me nultempe oblivios lo.

Pos ta kambio di paroli, kōnverseto komencis e l'mashinisto facis terorigiva konfidenci.

— Ha, Monsinioro, en nia mestiero, ni travivas penigiv instanti. Kande ni havas la pedi en la fairo e l'kapo en la pluvo ; kande ni mustas vehar rapidissime tra la kold aero, fatigar nia okuli por perceptar la maxim mikra signali ; kande ni sentas nia pulmoni konsumata, nia gambi febligata e nia saneso destruktata, e kande ni pensas ke ni toleras ta omno por servar desprizema richi qui es sidanta o kushita komfortoze e sucias pri nulo altra kam plezuri... lore, ho lore, me ne savas quo acensas a mea kapo, e me preske deziras explozigar omno e tale venjar me pri la socio !...

— Quo retenas vu ? questionis la Kardinalo ; timo a kondamneso ?

— Ho, tote ne ! respondis la viro, nam me perisus kom l'unesma en la katastrofo. Ma me reflektas k'existas Deo e ke pro to la afero ne esus tam simple konkluzita.

Timo a Deo es ya komenco di sajeso.

IV. — Omna populi kredas en Deo.

43. La kredo dil homaro.

« La populi, dicis Frayssinous (pr. Fresinus), povas ya interdiferar ye mori e linguo, separesar da mari imensa, interkombatar en militi sangoza ; tamen es un punto pri qua li omna konkordas, to es la kredo ye Deo. Li diverse opinionas pri la ideo di Deo, pri l'homaji qui debesas a Lu e pri la sakra ritui dil Deo-kulto ; ma sub ta formi diversa jacas

doktrino esence una. De ube venas ta uneso, antiqueso, universaleso e ne-movebleso di doktrino inter tanta populi diverganta pri omno cetera ? Qua povo kunkatenizis la nacioni e la yarcenti ye l'sama kredo ? Pro quo ta unanim laudo-koncerto al Deajo ? quale eventas ke omnaloke homi es tam naturale religioza kam racionoza ? Efekto konstant e universal postulas kauzo konstant e universal ; e on mustas hike agnoskar la voco dil naturo e dil vereso qua sonegis en l'universo ed audigis su da omna kordii. »

« Explorez omna landi, dicis Plutarkos, vi povos trovar urbi sen muri, sen literi, sen judiciisti ; populi sen lojeyi distingita, sen profesioni fixa, sen proprietaji personal, sen moneti, sen ul konoco pri bel arti : ma nulloke vu trovos civito sen konoco pri Deo. »

44. La sovaji kredas ye Deo.

Grenlando es situat en la maxim glacioza regiono di Amerika. Eu 1721, la Dani, qui nun posedas ta lando, sendis misionisti per predikar la religio al ibea pagani ; plura Grenlandani konvertesis e recevis la bapto. Un de li, questionite da voyajero qua astonesis da ke li povabis restar tam longe sen konocar Deo, respondis : « Advere, ni esis mizeroz e ne-savanta pagani, ni ne bone konocis Deo e savis nulo pri Iesu Kristo. Tamen, ne kredez ke inter ni trovesis irgu qua havis nul penso pri suverena Kreero. Me ofte dicis a me ipsa : « Batelo kun omna lua implementi ne povas fabrikar su sole, ma postulas habil laboristo. Ucelo postul plu granda habileso ed arto kam la maxim bel batelo. Nula homo povus produktar ucelo. Homo ipsa superesas omna animal. Qua do produktis lu ? De ube venis l'unesma homi ? On povus kredar ke li ekiris del tero ; ma, takaze, pro quo la tero ne plus produktas homi ? E la tero, la maro, la suno, la steli, quale li existas ? Es necesa ke ul Ento fabrikis li. E ta Ento must esar plu potenta, plu habila e plu saja kam irga homo ; Lu must esar tote bona, pro ke lua omna verki es tante bon e util. Ni rezonis tale ante ke vi venis docar a ni l'existo dil vera Deo. »

(GRANZ : *Historio di Grenlando.*)

V. — En grava danjeri.

45. La despia Volney.

Volney esis Franca erudito (1757-1820) qua posedis kelka cienco, ma ignoris omno pri Deo. Il prizis posturar kom *forta spirito* e kontinue fanfaronis pri sua despieso e ne-kredemeso. Uldie il embarkis su en Atlantiko por Amerika. Or terorigiva tempesto eventis. L'ondi furioza sukusis la navo quale nucoshelo. Kande l'uragano kalmeskis, on remarkis ke Sioro Volney ne plus trovasas inter la pasajanti. On timis ke ondo forbalayis lu del ferdeko aden la maro. On serchis lu omnaloke e fine on trovis lu en la holdo. Quon lu agis ibe? Ho, tre simpla! Il esis tremanta per omna membri e preganta per chapleto!!! Merkez ta ne-kredanto, e certesez ke ne-kredo es maxim ofte nur falsa semblo.

46. La navo « Titanic ».

Omni memoras la terorigiva katastrofo qua eventis ye l' 15 aprilo 1912, en qua l' maxim grand e maxim bone konstruktita navo del mondo dronesis kun 1635 viktimi meze di Atlantiko. La eskapinti (nombre 705) naracis ke dum la tota nokto ye qua l' navo pokope sinkesis en l'aquo, omni facis prego. Homi qui depos mult yari esis obliivinta l' Kreinto, rimemoreskis la pregi di lia infanteso e recitis li... To es en tal' circonstanci ke l'fundo di l'anmo vidigas su. En ta nokto anxioza, omna naufraganti turnis su a Deo. Omna kredi, omna mori, omna vivo-manieri reprezentesis en ta homamaso. Tamen omni pregi Deo, e l' muziko dil nav-orkestro akompanis la kanto dil himni religial til la fino dil katastrofo. Tante ver esas ke la hom-kordio, en la grav instanti, spontane su direktas a Deo. Irge quante on renversas la kandelo, olua flamo sempre tendencas adsupre.

(*Revue pratique d'Apologétique*, 7^a yaro t. XIV, p. 291.)

47. Subita morto di ateisto en Baltimore.

Usana ateisto, nome Whitney, esis kelke famoza pro lua blasfemi. Uldie, esante kun kelk amiki en restorerio di Baltimore, il konversis kun li pri temi religiala e, quate kustume, negis l'existo di Deo. E il adjuntis a sua nego la yena impreko: « Me defias ta asertit Omnopovanto mortigar me cainstante: Lu ne efektigos lo, pro ke Lu ne existas. » Quik il falis sur la planko-sulo, ed omna esforci por rivivigar lu restis vana; il esis mortinta, parmortinta.

La plumulta journali di Amerika raportis pri ta evento qua produktis profundisim impresio. (*New-York Herald*, 1903).

Deo respondizas la defii dil ateisti, ulfoy en la cis-tomba vivo, ma nefaliive en la trans-tomba.

48. Ateista hotel-mastro.

Du voyajeri lojeskis ulvespere en hotelo di qua l' mastro esis ateista. Sidinte sur la teraso, li kontemplis la firmamento stelizit e laudis la Deal omno-povo. La hotel-mastro, audinte li, ridetis e dicis ke ta omno produktesis dal evoluciono dil materio e ne da Deo, nam Deo ne existas. On iris kushar su. Dum la nokto, incendio eventis en la domo vicina. La hotelisto, vekigit da l'aboyado dil hundi, kuris adsur la strado, levis la brakii al cielo e klamis: « Mea Deo, mea Deo! prezervez mea domo del fairo! » Lore la du voyajeri dicis a lu: « Hiere vu fanfaronis en proklamar ke Deo ne existas, e cadie vu imploras Lu por helpe! Ube es vua sincereso? »

VI. — Kelka bon repliki.

49. Vu ne es sola, Sior ateisto.

Yen pikanta repliko di yun siorino a su-fidanta filozofacho qua pretendis konvertar el a sua ateismo. Vexate da ke sua esforci restas vana, il dicitis: « Me ne povabus konjektar ke me es sola en ica domo por ne kredar en Deo. »

— He ! vu ne es sola, Sioro, replikis la dommastrino ; mea kavali, mea spanielo e mea kato havas la honoro partoprenar en vua ne-kredo ; ma ta naiva bestii hav anke la sajeso ne fanfaronar pri to. »

50. Me ne ja vidabis ateisto.

Uldie, yunulo eniris alerte e senjene la chambro dil sciencoza Jezuito P. Oudin, e quik dicitis a lu : « Patro, me dezir' diskutar kun vu pri religio. » — Me lo regretas, Sioro, me ne prizas tala diskuti ; exkuzez me pri ne satisfacar vua deziro — Me vol adminime savigar da vu ke me es ateista. » — Ye ta vorti, P. Oudin metis binoklo e kun malicoza rideto regardis sua kunkonversanto del kapo al pedi. « Kad ulo stranja trovesas en me ? Pro quo do vu regardas me tam atencoze ? » dicitis la yunulo kelke vexita — Ho, me nultempe vidabis ateisti, e me profitas l'okazono por examinar quale ta stranja enti es fabrikita. » Konfuzigite da ta paroli, la yun ne-kredero foriris.

(FILASSIER : *Dictionnaire d'éducation.*)

51. Shuifisto e muton-pastoro.

La Shuifisto. — Stupidulo ! la mondo su fabrikis tote sole.

La Pastoro. — Ol es do min komplikit kam shuo, qua postulas Shuifisto.

